

Аксіологічний вимір проблеми безпеки соціально-економічного розвитку України

Обґрунтовано взаємозв'язок і взаємозалежність ефективності соціально-економічного розвитку та соціально-економічної безпеки в країні. Проведено аналіз внутрішніх загроз безпеці соціально-економічного розвитку України у площині девіантної та асоціальної поведінки особистості. Доведено вплив аксіологічних факторів на соціально-економічну безпеку. Запропоновано пріоритетні напрями мінімізації загроз безпеці соціально-економічного розвитку України з врахуванням аксіологічного виміру.

Ключові слова: соціально-економічний розвиток, соціально-економічна безпека, цінності, соціальна відповідальність, конкуренція, громадянське суспільство.

Постановка проблеми. Соціально-економічний розвиток України характеризується низкою проблем, серед яких варто виокремити поширення корупції, хабарництва, рейдерства, асоціальної поведінки серед населення, зростання соціальної стратифікації (зокрема, внаслідок стрімкої девальвації національної валюти), підвищення загального рівня цін, недоступність отримання якісних послуг з охорони здоров'я (особливо через високі ціни на медикаменти тощо), загострення соціальної напруги внаслідок ескалації конфлікту в зоні АТО тощо. Зазначені тенденції є прямими та опосередкованими загрозами безпеці соціально-економічного розвитку країни, які, очевидно, можна мінімізувати шляхом підвищення ролі та значення цінностей у системі соціально-економічного розвитку. Адже девіації соціально-економічного розвитку країни часто пов'язані з низьким морально-етичним рівнем як населення загалом, так і суб'єктів управління (на місцевому, регіональному, національному рівні). Зокрема, про це свідчить перманентна боротьба представників влади протягом років незалежності України з корупційними схемами та операціями, однак отриманими незначними позитивними результатами, що очевидно через залучення до забезпечення ефективності функціонування апарату державного управління іноземців задля імплементації антикорупційного досвіду на цінностях справедливості, конкуренції, економічної свободи тощо.

© О. І. Ляш, 2014.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Реальна потреба в посиленні ролі науки та її впливу на формування ефективної стратегії зміцнення соціально-економічної безпеки обумовлює активізацію пошуку науковцями адекватної аксіологічної парадигми стратегічних досліджень, відповідних інструментарію та методології. У цьому контексті окремим аспектам впливу цінностей на безпеку соціально-економічного розвитку України та проблемам, пов'язаним з управлінням соціальною складовою економічної безпеки держави на різних рівнях управління та в різних секторах і сферах, присвятили увагу такі вітчизняні науковці, як В. Геєць, В. Оскольський, В. Скуратівський, Е. Лібанова, О. Новікова, Т. Сак та ін. Вагомою теоретико-методологічною базою дослідження окремих аспектів аксіологічного виміру проблеми безпеки є праці В. Ойкена, Л. Ерхарда, Е. Боброва та ін. Проте, попри на вагомий доробок названих науковців, недостатньо опрацьованою і розкритою є проблема дослідження аксіологічного виміру небезпек формування та розвитку саме системи соціально-економічної безпеки, потребує подальшого дослідження проблема особливостей впливу цінностей на безпеку соціально-економічного розвитку країни та ефективності функціонування соціальних інститутів.

Метою статті є обґрунтування необхідності аксіологічного виміру проблеми безпеки соціально-економічного розвитку України та взаємообумовленості виникнення внутрішніх загроз соціально-економічній безпеці внаслідок девіантної та асоціальної поведінки особистості, дослідження особливостей стихійних соціальних процесів і систематичних інституціональних помилок у царині виникнення загроз і руйнування принципів свободи на різних рівнях ієрархії управління.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах (актуалізації зовнішніх мілітарних загроз) для України є особливо актуальним питання безпеки як соціального, так і економічного розвитку країни. Очевидним є те, що ефективність соціально-економічного розвитку безпосередньо залежить від економічної та соціальної безпеки в країні. Адже економічна безпека – це свого роду забезпечення в довгостроковій перспективі таких систем показників, як: економічна незалежність (фінансова, сировинно-ресурсна, інноваційна тощо); економічна стабільність (рівень розвитку, що гарантує відчуття безпеки сьогодні та в майбутньому); економічний розвиток (інноваційно-інвестиційна активність, реструктуризація, фінансове оздоровлення). Вважаємо, що такий підхід до трактування суті економічної безпеки відображає її основне функціональне значення – збереження

економічної самостійності та досягнутого рівня, а також підвищення конкурентоспроможності й розширення можливостей подальшого розвитку [7]. Своєю чергою, соціальна безпека характеризується як захищеність особистості від загроз, що порушують її життєво важливі інтереси, права і свободи, яка покликана підтримувати постійне відтворення життєдіяльності й розвитку всіх соціальних суб'єктів [4, с. 130].

Окрім того, зауважимо, що соціальна безпека є наріжним елементом економічної безпеки, адже власне вона забезпечує стабільне перебування процесів сукупного відтворення працівника на макро-, мезо- і мікро-рівнях, відповідно до потреб сталого розвитку суспільства. При цьому конкретизація соціального відбувається за процесом праці та його суспільними формами. Отже, варто звернути увагу на те, що в центрі безпеки соціально-економічного розвитку країни перебуває людина як головна продуктивна сила суспільства.

Аналізуючи внутрішні загрози безпеці соціально-економічного розвитку України, спостерігаємо, що здебільшого вони лежать у площині девіантної та асоціальної поведінки особистості, яка водночас є суб'єктом економічних взаємовідносин та частиною соціуму. Своєю чергою, глибинний аналіз цих загроз веде до розуміння того, що більшість з них перебувають в аксіологічній площині. Так, наприклад, корупція, хабарництво, рейдерство свідчать насамперед про нівелювання морально-етичних засад ведення бізнесу, здійснення управлінської діяльності тощо. Таке твердження є логічно виправданим, адже цінності нематеріального характеру визначають і формують напрям і мотивацію діяльності людини. Тому, на нашу думку, особливо важливим при розгляді питань безпеки соціально-економічного розвитку країни є акцентуація на морально-етичних цінностях особистості. Про пріоритетність аксіологічних факторів у соціально-економічному розвитку країни, а відтак мінімізації загроз його безпеці, зазначає низка як вітчизняних, так і закордонних вчених.

Зокрема, В. Соловійов [8] стверджував про безпеку соціально-економічного розвитку за умов моральної сформованості суб'єкта взаємовідносин. Він зазначав, що для людини, яка стоїть на моральній точці зору, неможливо брати участь в соціально-економічній ворожнечі. І разом з тим для неї неможливо залишатись байдужою до матеріального стану ближніх. Сам факт економічних бід є свідченням того, що економічні відносини, не пов'язані як слід з началом добра, морально не організовані. В. Соловійов також зазначав, що моральне впорядкування економічних

відносин було б разом з тим і економічним прогресом, який є неможливим за умов девіантної, опортуністичної поведінки суб'єктів соціально-економічних взаємовідносин. Учений стверджував про дві умови, за яких суспільні відносини у сфері матеріальної праці стають моральними. Перша (загальна) полягає у тому, щоб сфера економічної діяльності не відокремлювалася і не утверджувалася як самостійна, самоцільна. Друга (більш спеціальна) потребує здійснення виробництва не за рахунок людської гідності виробників, щоб жоден з них не ставав лише знаряддям виробництва, адже кожному мають бути забезпечені матеріальні засоби для гідного існування та розвитку.

У цьому контексті варто погодитись із В. В. Оскольським, який зазначає, що нині активно реалізується передбачене ще академіком В.І. Вернадським переростання біосфери в ноосферу і формування основ взаємодії суспільства і природи на базі зростання духовності людства. Для багатьох учених уже стало очевидним, що не можна розривати і протиставляти економіку і духовно-моральну сферу життя суспільства і людини. Економічні досягнення неможливі в аморальному, бездуховному суспільстві [5]. Відтак для мінімізації реалізації загроз безпеці соціально-економічного розвитку важливим є застосування його суб'єктами морально-етичних критеріїв при здійсненні діяльності.

Додамо також, що окремі інституції і правила економічного порядку виникають та існують не ізольовано від норм, які є прийнятими в суспільстві, тобто від ціннісних уявлень суспільства. У сучасній соціальній ринковій економіці цілі неекономічного порядку мають надзвичайно важливе значення. Вони визначають характер соціального й економічного порядку. Вартісна система соціальної ринкової економіки пов'язана з певними уявленнями про людину, де визнається така об'єктивна цінність, як гідність людини. Орієнтиром для політики є визнання та захист цієї гідності. Мова йде про створення такого суспільного порядку, який би відповідав вимогам забезпечення гідності людини [9, с. 27].

Варто наголосити, що необхідність мінімізації загроз безпеці соціально-економічного розвитку України потребує визначення його пріоритетних напрямів з врахування аксіологічних факторів, зокрема: підвищення рівня конкурентоспроможності національної економіки, посилення соціальної відповідальності у суспільстві та побудови громадянського суспільства.

Беззаперечно, зростання конкурентоспроможності національної економіки сприятиме підвищенню рівня соціально-економічної безпеки

країни, зокрема через валютні надходження внаслідок експортованої продукції, що дозволяє країні бути платоспроможною в плані імпортних операцій, а також сприяє економічній незалежності країни. Одним з найефективніших способів підвищення конкурентоспроможності національної економіки є формування ринку чесної конкуренції, що є неможливим без зміни ментальності суб'єктів економічних взаємовідносин, адже поширені в Україні інституційні пастки (корупція, хабарництво тощо) перешкоджають встановленню чесних «правил гри» для усіх учасників ринку.

Як зазначав Л. Ерхард, у час економічних трансформацій Німеччини післявоєнного періоду, коли національна економіка була практично зруйнована: «Ми орієнтуємо економіку на конкуренцію та направимо її в таке русло, щоб надати нормальному прибутку максимально високий реальний зміст» [3, с. 110]. Також Ф. Хаек стверджував про високу ефективність від політики конкуренції, особливо в країнах, де раніше вона не була активною. Адже конкуренція важлива як процес пошуку невикористаних можливостей, яких особливо багато у країнах, що розвиваються. Однак досягнення найвищої свободи конкуренції, на думку вченого, є неможливим без зміни традицій і звичаїв (ментальності) меншості, яка має бажання і здібності експериментувати з новими методами, зможе вказати шлях більшості та разом з тим спонукає її слідувати за собою. В іншому випадку, процес розкриття економічного потенціалу буде сповільнено або зупинено, коли більшість примусить меншість дотримуватися традицій і звичаїв [10], які у соціально-економічному розвитку України створюють загрози його безпеці, адже перебувають у сфері нечесної конкуренції, інституційних пасток та опортуністичної поведінки, що, своєю чергою, свідчить про відсутність ціннісного базису соціально-економічних взаємовідносин. Очевидним є те, що високий рівень безпеки соціально-економічного розвитку Німеччини на цей момент визначений цінностями чесної конкуренції, економічної свободи, дотримання прав власності, імплементація яких у державну політику породила феномен німецького економічного дива, яке в подальшому сприяло утвердженню (деморалізованої та виснаженої в економічному, соціальному, політичному планах унаслідок війни) країни у списку лідерів високорозвинених країн ЄС.

Розглядаючи соціальну відповідальність як ціннісний стратегічний вектор підвищення рівня безпеки соціально-економічного розвитку

України варто погодитись з авторами [2, с. 50-51], що загрози соціально-економічній складовій національної безпеки, здебільшого обумовлені недорозвиненістю, деструкцією, несформованістю соціальної відповідальності в системі суспільних відносин у країні. Адже, згідно з проведеним авторами [2, с. 50-53] експертного опитування, нерозвиненість соціальної відповідальності зумовлює виникнення загроз національній безпеці в соціальній сфері. Це передусім низький рівень і якість життя населення, високий рівень бідності, несформованість середнього класу в соціальній структурі суспільства (так вважають 60,1% експертів), також деформація сфери праці, соціально-трудова відносин, що проявляється у зниженні цінності праці, десоціалізації відносин у трудовій сфері, низькій якості трудового життя (58,9% експертів), нерозвиненість громадянського суспільства та демократичних інститутів для забезпечення прав і свобод людини та громадянина (50,6% експертів). До економічних загроз національній безпеці, пов'язаних із нерозвиненістю соціальної відповідальності, експерти віднесли, зокрема: низький рівень конкурентоспроможності національної економіки (34,2%) та втрату темпів економічного розвитку (24,7%).

І наостанок додамо, що підвищити рівень безпеки соціально-економічного розвитку країни можливо шляхом розбудови громадянського суспільства. Адже інститути громадянського суспільства (до яких згідно з постанови КМУ належать [6]: громадські, релігійні, благодійні організації, професійні спілки та їх об'єднання, творчі спілки, асоціації, організації роботодавців, недержавні засоби масової інформації та інші невідприємницькі товариства й установи, легалізовані відповідно до законодавства України) забезпечують: надання якісних та економічно ефективних соціальних послуг (зокрема шляхом вироблення інноваційних підходів до забезпечення таких послуг); організацію приватних осіб і юридичних осіб приватного права для самостійного задоволення їх інтересів; поширення благодійництва та надання адресної і оперативної благодійної допомоги; участь в ухваленні рішень і забезпечення таким чином більшої ефективності рішень з огляду на врахування інтересів різних соціальних груп тощо [1, с. 9-10]. Таким чином, інститути громадянського суспільства є потужним інституційно-ціннісним базисом підвищення рівня безпеки соціально-економічного розвитку країни, адже сприяють: забезпеченню рівності прав і свобод громадян; захисту інтересів різних за національністю, релігійними поглядами, соціальним статусом громадян

України; розгортанню демократичних процесів у суспільстві; підвищенню рівня політичної культури населення, соціальної відповідальності тощо.

Висновки. Проведене дослідження дає змогу дійти до висновку, що сучасна концепція аксіології безпеки має базуватися на принципах ефективної взаємодії системи соціально-економічної безпеки з інституціональним середовищем розвитку громадянського суспільства, враховувати нові цільові орієнтири економічної безпеки суспільства і забезпечувати використання довгострокових стратегій розвитку ціннісних орієнтирів конкурентоспроможності національної економіки. У той же час необхідно пам'ятати, що проблеми суспільного поступу України створюють загрози соціально-економічній безпеці, мінімізація реалізації яких залежить від зміни аксіологічних основ особистості, а також соціальної та економічної системи загалом, про що яскраво свідчить приклад німецького економічного дива.

Відтак запропоновані напрями підвищення рівня соціально-економічної безпеки країни, серед яких розвиток конкурентоспроможності національної економіки, соціальної відповідальності у суспільстві, громадянського суспільства, є вкрай актуальними, однак не єдиними. Саме цим обумовлена актуалізація здійснення подальших наукових досліджень щодо визначення ролі, значення та впливу ціннісних факторів на рівень соціально-економічної безпеки країни та пошуку ефективних шляхів її підвищення.

Список використаних джерел

1. Державна політика сприяння розвитку громадянського суспільства. Методичні рекомендації / А. О. Красносільська, М. В. Лациба, А. В. Волошина, В. О. Купрій, Н. М. Чермошенцева, О. Л. Вашук ; Український незалежний центр політичних досліджень. – К. : Агентство «Україна», 2013. – 180 с.
2. Діагностика стану та перспектив розвитку соціальної відповідальності в Україні (експертні оцінки) : монографія / О. Ф. Новікова, М. Є. Дейч, О. В. Панькова та ін. ; Інститут економіки промисловості НАН України. – Донецьк, 2013. – 296 с.
3. Эрхард Л. Полвека размышлений. Речи и статьи / Л. Эрхард. – М. : Руссико, Ордынка, 1993. – 608 с.
4. Ковалев В. Н. Социология управления социальной сферой : учеб. пособие / В. Н. Ковалев. – М. : МГСУ, 2003. – 240 с.
5. Оскольський В. В. Кластеризація – вагомий фактор підвищення конкурентоспроможності економіки України [Електронний ресурс] / В. В. Оскольський. – Режим доступу : <http://seu.org.ua/wp-content/uploads/2014/12/klastar2.pdf>

6. Постанова Кабінету Міністрів України «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» від 3 листопада 2010 р. №996 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%D0%BF>
7. Сак Т. В. Економічна безпека України: поняття, структура, основні тенденції [Електронний ресурс] / Т. В. Сак // Інноваційна економіка. – 2013. – №6. – С. 336-340. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/inek_2013_6_81.pdf
8. Соловійов В. Економічне питання з моральної точки зору [Електронний ресурс] / В. Соловійов // Християнин і світ. –2009. – грудень. – Режим доступу : <http://xic.com.ua/z-istoriji-dumky/3-bogoslovja/22-z-istoriji-dumky-ekonomichne-pytannja-z-moralnoji-tochky-zoru>
9. Соціальна ринкова економіка: основні орієнтири для України / ред.: Р. Клапгам. – К. : Геопринт, 2003. – 119 с.
10. Хайек Ф. А. Конкуренция как процедура открытия [Электронный ресурс] / Ф. А. Хайек // Мировая экономика и международные отношения. – 1989. – №12. – Режим доступа : <http://www.irbis.vogu.ru/repos/11853/HTML/59.htm>

Pyash O. I. Axiological dimension of security problems of socio-economic development of Ukraine.

The interrelation and interdependence of efficiency of socio-economic development and socio-economic security in the country are grounded in the article. The analysis of internal security threats of socio-economic development of Ukraine in the plane of deviant and antisocial behavior of the individual. The influence of axiological factors on socio-economic security has been proved. The priority directions were suggested to minimize security threats of socio-economic development of Ukraine considering the axiological dimension.

Keywords: socio-economic development, socio-economic security, values, social responsibility, competition, civil society.

Иляш О. И. Аксиологическое измерение проблемы безопасности социально-экономического развития Украины.

Обоснованы взаимосвязь и взаимозависимость эффективности социально-экономического развития и социально-экономической безопасности в стране. Проведен анализ угроз безопасности социально-экономического развития Украины в плоскости девиантного и асоциального поведения личности. Доказано влияние аксиологических факторов на социально-экономическую безопасность. Предложены приоритетные направления минимизации угроз безопасности социально-экономического развития Украины с учетом аксиологического измерения.

Ключевые слова: социально-экономическое развитие, социально-экономическая безопасность, ценности, социальная ответственность, конкуренция, гражданское общество.